

УДК 339.562: 338.4 (045)

С. А. Сегеда,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0002-6179-564X

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.3.27

АНАЛІЗ І ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ТА СТРУКТУРИ ІМПОРТУ ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ*

S. Sehed,а

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department

of Accounting and Auditing, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

ORCID ID: 0000-0002-6179-564X

ANALYSIS AND EVALUATION OF TRENDS AND STRUCTURES IMPORTS OF AGRICULTURAL ECONOMY PRODUCTION PRODUCTS

Наукову статтю присвячено аналізу основних тенденцій і структури імпорту засобів виробництва аграрного сектору економіки. Здійснено аналіз динаміки вартості витрат на закупівлі по імпорту продукції та визначено її місце в структурі загальної вартості імпорту національної економіки за період 2001—2018 рр. Установлено, що вартість витрат на закупівлю по імпорту палив мінеральних, нафти та продуктів переробки за досліджуваний період зросла з 6,3 млрд дол. США до 13,5 млрд дол. США, а їх частка у структурі витрат на закупівлю по імпорту мінеральних продуктів становить 93—95%. Виявлено, що вартість витрат на закупівлю по імпорту продукції хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості зросла з 1,1 млрд дол. США до 7,1 млрд дол. США. Встановлено, що у структурі вартості витрат на закупівлю по імпорту продукції хімічної промисловості найбільша частка належить п.30 — фармацевтична продукція (27—35%), а вартість імпорту зросла у 5,7 разу. Досліджено, що в структурі вартості витрат на закупівлю по імпорту продукції хімічної промисловості вагома частка належить п. 31 — добрива (13,8%), п. 32 — екстракти дубильні (5,5%) та п. 33 — ефірні олії (10,1%), водночас збільшення вартості їх закупівлі відбулось відповідно у 33,2, 3,9 та 7,1 разу. Встановлено, що за період 2011—2018 рр. зменшення вартості витрат на закупівлю по імпорту продукції машин, обладнання та механізмів для аграрного виробництва становив 119,9 млн дол. США.

Запропоновано та обґрунтовано необхідність активізації виробництва альтернативних джерел палива, власного виробництва ефіроолійних та лікарських рослин, мінеральних добрив та засобів механізації.

The scientific article is devoted to the analysis of the basic tendencies and structure of import of means of production of agrarian sector of economy. The foreign trade activity of the agrarian sector also includes commodity groups of products and goods, whose functional load is a significant factor in the development of the national economy and the safe product supply of society as a whole. Some of them serve as technological means of production in production processes.

The analysis of the dynamics of the cost of purchase on imports of products and determined its place in the structure of total value of imports of the national economy for the period 2001—2018. It was found that the cost of purchase of mineral, oil and refined petroleum products imports increased from \$ 6.3 billion in the period under review up to \$ 13.5 billion USA, and their share in the structure of costs for the purchase of imports of mineral products is 93-95%. The cost of importing chemicals and related industries has been found to increase from 1.1 billion.USA up to 7.1 billion USA. It is established that the largest share belongs to item 30 — pharmaceutical products (27—35%) in the structure of the cost of purchase of imports of chemical products, and the value of imports increased 5.7 times. It has been researched that in structure of cost of purchase expenses on import of products of chemical industry a significant share belongs to item 31 — fertilizers (13,8%), item 32 — tannic extracts (5,5%) and item 33 — essential oils (10, 1%), with an increase in the cost of their purchase respectively in 33,2, 3,9 and 7,1 times. It is established that for the period 2011—2018 the cost of purchase of imports of machinery, equipment and machinery for agricultural production decreased by USD 119.9 million. USA.

* Роботу виконано в межах науково-дослідної роботи, що фінансується з загального фонду державного бюджету: "Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації (номер державної реєстрації: 0116U003210)".

Most of these products are manufactured or can be made from domestic raw materials — individual products of the chemical and related industries (fertilizers, essential oils, pharmaceuticals, etc.); or produced by exploration and extraction from the natural resources of Ukraine.

The necessity to intensify the production of alternative fuel sources, own production of essential oils and medicinal plants, mineral fertilizers and mechanization means has been proposed and substantiated.

Ключові слова: імпорт, аграрно-продовольча продукція, засоби виробництва, мінеральні продукти, продукція хімічної промисловості, фармацевтична продукція, ефірні олії, машини і обладнання.

Key words: import, agro-food products, means of production, mineral products, chemical industry products, pharmaceuticals, essential oils, machinery and equipment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зовнішньоторговельна діяльність в Україні аграрного сектора, зважаючи на його особливості і багатогранність, включає торгівлю не тільки сільськогосподарською продукцією та продуктами її переробки, що використовується для споживання у свіжому і переробленому вигляді. У сферу зовнішньоторговельної діяльності аграрного сектора входять також товарні групи продуктів і товарів, функціональне навантаження яких є вагомим чинником розвитку національного господарства і безпечного продуктового забезпечення суспільства загалом. Одні з них слугують у якості технологічних засобів виробництва у виробничих процесах (посівний і садивний матеріал — нові сорти і гібриди; нові породи тварин, племінна худоба і птиця). Сільськогосподарська продукція включно з проміжними продуктами переробки використовується також як сировина, забезпечуючи функціонування багатьох галузей переробної промисловості та виготовлення широкої номенклатури товарів повсякденного вжитку. Водночас рівень розвитку промислових підприємств залежить від розвитку відповідних галузей аграрної сфери та участі у зовнішньоторговельній діяльності як експортерів, так і імпортерів товарів і продуктів різного характеру.

Більшість названих продуктів виготовляються, або можуть бути виготовлені з вітчизняної сировини — окремі продукти хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (добрива, ефірні олії, фармацевтична продукція та ін.); текстильні матеріали та текстильні вироби — або вироблені шляхом розвідування та видобутку з природних надр України.

Розвиток національного аграрного виробництва потребує забезпечення матеріально-технічними ресурсами, особливо енергетичними, виробництво яких в Україні має обмежуючі чинники як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, а обсяги їх видобутку чи виробництва не забезпечують попиту споживачів внутрішнього ринку та потребують суттєвих витрат валюти на їх закупівлю по імпорту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

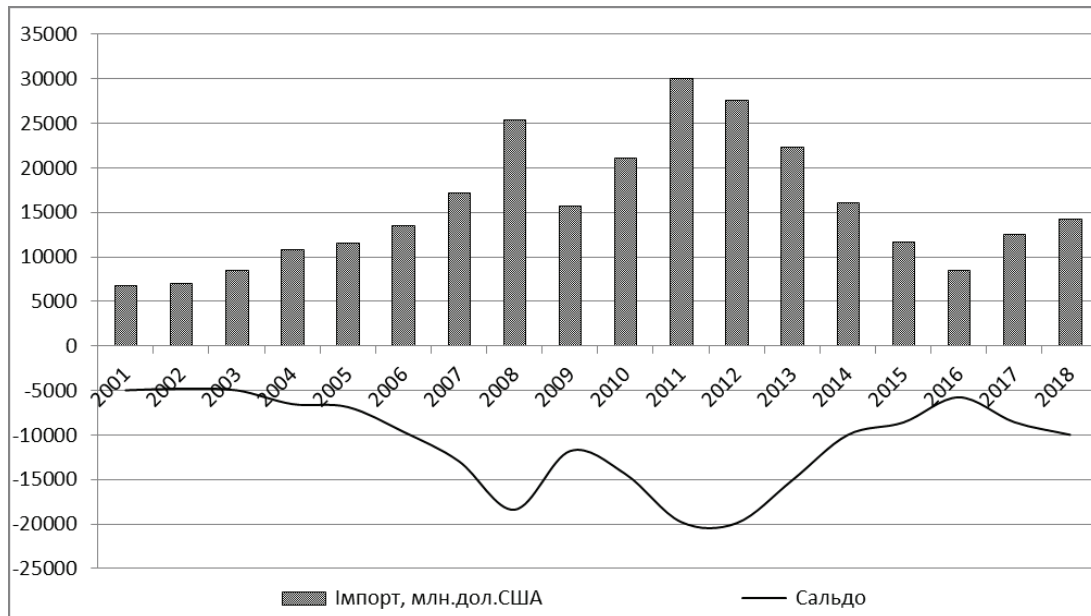
Сучасний стан зовнішньоекономічної діяльності щодо засобів та товарів виробництва аграрного сектору економіки висвітлено у працях багатьох українських вчених-економістів. Серед них: Гілета Ю.І. [3], Іллюша С.Н., Герасімова О.А. [7], Мельник Т.М., Туницька Ю.М. [12], Мірзоєва Т.В. [14], Никитюк Ю.А. [17], Полторак А.С. [18], Сегеда С.А. [20, 21], Туницька Ю.М. [22]. Проте більшість публікацій присвячені проблемі імпортозалежності національної економіки. Питання зв'язку імпорту окремих товарів (мінеральні продукти, продукція хімічної промисловості, машини і обладнання) з аграрно-продуктовим виробництвом в Україні залишаються поза увагою науковців. Це і визначило актуальність дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є проведення аналізу динаміки вартості витрат закупівлі по імпорту засобів виробництва та матеріально-технічних ресурсів аграрного сектору економіки, визначити їх місце в структурі імпорту по економіці загалом за період 2001—2018 рр. та розробити пропозиції щодо зменшення їх імпорту в Україну.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зростаючі обсяги витрат на закупівлю по імпорту засобів виробництва аграрного сектору економіки зумовлюють необхідність поглибленого аналізу в динаміці як загалом так і за товарною структурою та за окремою їх номенклатурою. Так, товарна група V — мінеральні продукти включає три позиції — п. 25—27, а саме: п. 25 — сіль, сірка, землі та каміння; п. 26 — руди, шлак і зола; п. 27 — палива мінеральні; нафта і продукти її переробки. Значна частка цих товарів широко використовується в технологічних процесах аграрного виробництва, конкурентоспроможність якого визначається вартістю їх закупівлі по імпорту. Вартість імпорту цих продуктів становила у 2018 році 14,3 млрд дол. США, або 25,2% всієї вартості

Рис. 1. Динаміка вартості імпорту товарної групи V — мінеральні продукти

Джерело: розраховано автором за даними [6].

імпорту при мінусовому сальдо близько 10,0 млрд дол. США (рис. 1).

За досліджуваний період вартість імпорту мінеральних продуктів збільшилась порівняно з 2001 р. з 6,7 млрд дол. США до 14,3 млрд дол. США, або у 2,1 разу, а його частка в загальній сумі витрат на закупівлю по імпорту знизилась з 42,6% до 25,2% при постійно мінусовому сальдо, що становило у 2001 р. — 4,9 млрд дол. США, у 2018 р. — майже 10,0 млрд дол. США. Найбільша сума витрат на закупівлю по імпорту мінеральних продуктів була у 2011 р., що досягла понад 30 млрд дол. США, з часткою 36,4% в загальних обсягах вартості імпорту та відношенням до мінімального рівня 4,5 разу. З 2012 року спостерігається зменшення його вартості на 4—5 млрд дол. США щороку до 2017 р, коли сума витрат по імпорту знову зросла по відношенню до 2016 року майже на 4 млрд дол. США і становила 12,5 млрд дол. США з мінусовим сальдо на рівні 8,6 млрд дол. США.

Товарна група V — мінеральні продукти займає 25—40% у вартості загального імпорту в країну. Вартість витрат по закупівлі по імпорту п. 27 — паливо мінеральне, нафта та продукти переробки, у 2001 р. була на рівні 6,3 млрд дол. США, або 93%, у 2018 р. відповідно 13,5 млрд дол. США, або 94,5% у вартості імпорту мінеральних продуктів. Сальдо по цій позиції щороку було мінусовим і досягло в 2012 році майже 20 млрд дол. США (рис. 2). Займаючи понад 90% у вартості імпорту товарної групи V — мінеральні продукти, п. 27 — паливо мінеральне формує загальну тенденцію нарощування чи

зменшення витрат валюти на їх закупівлю по імпорту.

Порівняння витрат на закупівлю по імпорту палива мінерального за 2016—2017 рр., що становить 19,6 млрд дол. США і позитивне сальдо від експорту аграрно-продовольчої продукції у сумі 24,9 млрд дол. США свідчить, що отримана від експорту валюта витрачається на імпорт пального.

Загальна сума негативного сальдо з імпорту п. 27 паливо мінеральне за період 2001—2018 рр. склала 211,2 млрд дол. США.

Очевидним стає те, що необхідно направляти зусилля на активізацію виготовлення альтернативних видів пального з відновлювальної сировини, виробництво якої має місце в Україні, але наразі є недостатньо активним. Так, на Миколаївщині у Вітовському районі планується реалізувати проект з виробництва альтернативної енергетики — будівництво сучасного біогазового комплексу для виробництва екологічної теплової енергії з бурякового жому. Потужність комплексу складе 3000 кВт. Початальником сировини буде цукровий завод ТОВ "Юкрейніан Шугар Компані" [16]. Як стверджують науковці, "біоенергетика може дати друге життя цукровому буряку в Україні" [10].

В Україні є приклади розбудови біоенергетичних ресурсів, зокрема у Вінницькій області. Відповідно до проекту "Біогаз Ладижин" має бути споруджений агрохолдингом ПАТ "Миронівський хлібопродукт" завод з переробки курячого посліду на біогаз виробничою по-

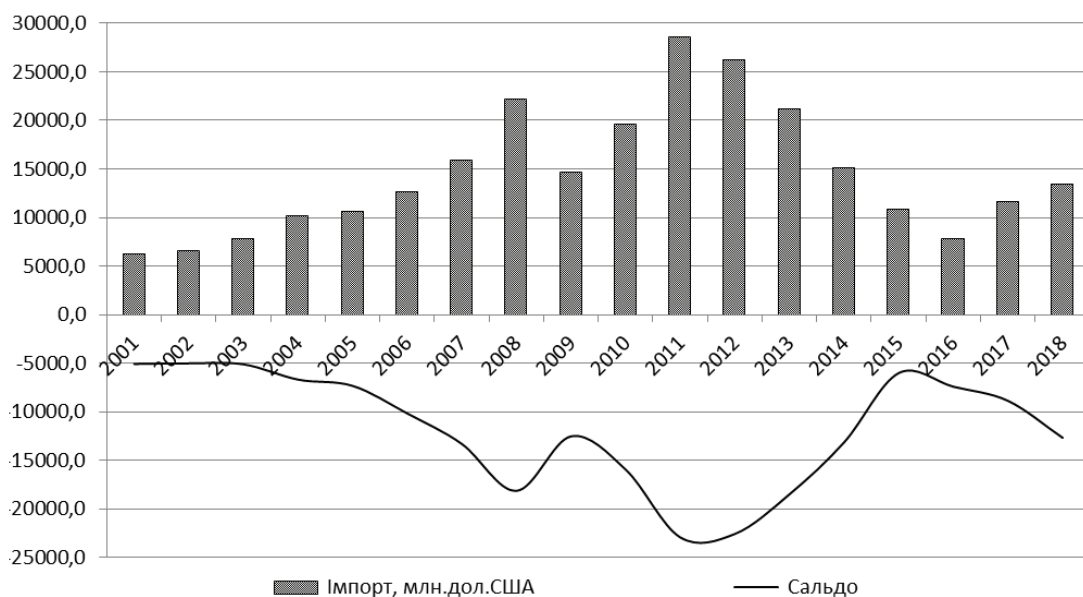

Рис. 2. Динаміка вартості імпорту п. 27 — паливо мінеральне, нафта та продукти її переробки

Джерело: розраховано автором за даними [6].

тужністю 800 т за день та отримання на годину 26 МВт електроенергії [11]. Таким чином, буде вирішена проблема утилізації курячого посліду з дочірнього підприємства "Вінницька птахофабрика", однієї з найбільших птахофабрик Європи. Вартість заводу з виробництва альтернативної енергії становитиме 25 млн євро. Підприємство вироблятиме також безпечні та якісні органічні добрива. Перша черга комплексу "Біогаз Ладижин" на 12 МВт була запущена в грудні 2019 року [4]. Нині МХП продукує в Україні понад 70% всього біогазу, виробленого з органічних відходів та займає 45% українського ринку електроенергії, виробленої з біогазу [11].

За оцінками експертів, Україна належить до першої десятки країн, що найкраще забезпечені власною мінеральною сировинною базою [7, с. 71; 5, с. 64]. Рівень використання імпорту ВЕД "Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних" залежить передусім від природних даних країни, розвиненості економіки й технологічного укладу [7, с. 71]. Водночас є необхідним і можливим інвестувати в організацію розвідки власних родовищ мінеральних продуктів та розбудови промислових потужностей з їх видобутку та переробки. Суми мінусового сальдо за імпортовані мінеральні продукти — тому підтвердження.

Безпосередній зв'язок з аграрним сектором економіки мають зовнішньоторговельні відносини у сфері торгівлі (експорт-імпорт) продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості — товарна група VI. У 2018 році вартість продуктів цієї групи товарів, закупле-

них по імпорту становить 7,04 млрд дол. США, або 12,4% від загальних обсягів витрат по імпорту при мінусовому сальдо 5,1 млрд дол. США (табл. 1).

За досліджуваний період (2001—2018 рр.) витрати на закупівлю продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості зросли з 1,1 до 7,0 млрд дол. США, або у 6,3 разу, а його частка в загальній сумі імпорту підвищилась з 7,14% до 12,34%. Плюсове сальдо, що водночас становило 351,6 млрд дол. США, за цей період змінилось на мінусове з сумою — 5,2 млрд дол. США. За роками простежуються різні темпи приросту витрат валюти на закупівлю по імпорту продуктів цієї товарної групи. Найбільша її сума була у 2012 році і становила 8,6 млрд дол. США, а її відношення до мінімального рівня (2001 р.) досягло 7,6 разу при мінусовому сальдо — 3,5 млрд дол. США. Зазначені суми витрат валюти на закупівлю по імпорту продукції хімічної та пов'язаних з нею хімічних галузей промисловості свідчать про зростаючий попит споживачів й необхідність активізації розвитку національної хімічної промисловості шляхом інвестування у розбудову підприємств з виготовлення необхідної для національного господарства продукції.

По товарній групі VI — продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості у 2018 році закуповувалась по імпорту за 11 позиціями, а саме: п. 28 — продукти неорганічної хімії; п. 29 — органічні хімічні сполуки; п. 30 — фармацевтична продукція; п. 31 — добрива; п. 32 — екстракти дубильні; п. 33 — ефірні олії; п. 34 — мило, поверхнево-активні органічні ре-

Таблиця 1. Динаміка вартості імпорту товарної групи VI — продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості

Показники	2001 р.	У середньому за рік:			2016 р.	2017 р.	2018 р.
		2001-2005	2006-2010	2011-2015			
Гр. VI – Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості							
Сума, млн дол. США	1126,8	1923,8	5584,9	7360,9	5619,5	6546,5	7058,3
Частка в загальних обсягах імпорту, %	7,14	7,96	9,39	10,98	14,32	13,20	12,34
У % до 2001 р.	100,00	170,73	495,64	653,26	498,71	580,98	626,40
Сальдо +/-, млн дол. США	351,6	193,9	-1887,5	-3432,3	-4061,3	-4885,8	-5173,5
у т.ч. п.30 – Фармацевтична продукція							
Сума, млн дол. США	342,6	631,2	2065,0	2624,4	1607,0	1767,5	1947,0
Частка в гр. VI, %	30,40	32,81	36,97	35,65	28,60	27,00	27,64
У % до 2001р	100,00	184,24	602,74	766,02	469,06	515,91	568,30
Сальдо +/-, млн дол. США	-292,8	-572,1	-1920,9	-2404,3	-1422,8	-1573,3	-1730,8
п.31 – Добрива							
Сума, млн дол. США	29,3	64,5	361,5	724,9	822,8	1126,8	973,6
Частка в гр. VI, %	2,60	3,35	6,47	9,85	14,64	17,21	13,82
У % до 2001р	100,00	220,14	1233,79	2474,06	2808,19	3846,08	3323,89
Сальдо +/-, млн дол. США	336,9	551,8	862,3	477,2	-494,6	-997,6	-903,2
п. 32 – Екстракти дубильні							
Сума, млн дол. США	98,0	159,0	362,8	436,6	315,2	359,4	386,9
Частка в гр. VI, %	8,7	8,3	6,5	5,9	5,6	5,5	5,5
У % до 2001 р.	100,00	162,24	370,20	445,51	321,63	366,73	394,80
Сальдо +/-, млн дол. США	17,5	-26,9	-127,3	-204,6	-246,9	-274,7	-285,6
п.33 – Ефірні олії							
Сума, млн дол. США	100,1	227,4	692,3	760,7	522,3	599,7	711,5
Частка в гр. VI, %	8,9	11,8	12,4	10,3	9,3	9,2	10,1
У % до 2001 р.	100,00	227,17	691,61	759,94	521,78	599,10	710,79
Сальдо +/-, млн дол. США	-79,8	-166,2	-566,5	-591,3	-429,0	-490,4	-587,0

Джерело: розраховано автором за даними [6].

човини; п. 35 — білкові речовини; п. 36 — порох і вибухові речовини; п. 37 — фотографічні або кінематографічні товари; п. 38 — різноманітна хімічна продукція. Кожна з цих позицій в тій чи іншій мірі причетна до функціонування аграрного сектору економіки чи окремих груп її споживачів.

Суми витрат валюти на закупівлю продукції по імпорту цієї товарної групи різні, з характерним для них мінусовим сальдо, за винятком п. 38 — продукти неорганічної хімії. Це свідчить про те, що вітчизняна хімічна промисловість наразі не забезпечує потреб споживачів власне виробленою продукцією, або яка є неконкурентоспроможною, отже, потребує належних зусиль для свого розвитку з врахуванням наявних ресурсів: природних, людських, фінансових.

У структурі витрат валюти значні суми припадають на закупівлю по імпорту п. 31 — добрива. Причому спостерігається чітка тенденція до щорічного і швидкими темпами нарощування витрат на їх закупівлю. Так, за досліджуванний період витрати валюти на закупівлю по імпорту добрив збільшились з 29,3 до 973,9 млн дол. США, або майже у 33,2 разу при мінусовому сальдо в останні чотири роки. За роками їх вартість була різною. Найбільші витрати валюти на закупівлю добрив припадають на 2017 рік — на суму 1,1 млрд дол. США з часткою в струк-

турі імпорту досліджуваної групи 17,2% з відношенням до мінімального рівня — 38,5 разу і мінусовим сальдо — 997,7 млн дол. США.

Загальна сума витрат валюти на закупівлю добрив по імпорту за період 2001—2018 роки сягнула 8,7 млрд дол. США. Це при тому, що Україна має власну достатню базу для їх виробництва, про що свідчать показники їх експорту до 2013 року, після чого спостерігається стрімкий спад експорту добрив і нарощування їх імпорту.

Аналіз динаміки товарної структури імпорту мінеральних добрив показує, що за період 2010—2018 років було закуплено 21,2 млн тонн добрив, з них: 7,9 млн тонн азотних; 1,4 млн тонн калійних; 0,2 млн тонн фосфорних; 11,6 млн тонн комплексних добрив, причому зростає за роками частка комплексних добрив, що становила у 2018 році 66,4%, та азотних — до 28,8%. Зменшується частка закупівель калійних добрив з 12,3% (2010 рік) до 3,3%, частка фосфорних добрив підвищилась з 0,1% до 1,5%. Таким чином, аграрний сектор України є суттєво імпортозалежним від зовнішніх торговельно-економічних відносин з питань закупівлі мінеральних добрив та від стану розвитку власного виробництва. Ця теза підтверджується в інших наукових дослідженнях [24, с. 30].

Функціонування аграрної сфери як соціально-економічної системи має бути спрямовано

на використання всіх наявних у країні чинників: наявних природних ресурсів, природно-кліматичних умов з їх зональними і регіональними відмінностями й особливостями та різноманіттям типів ґрунтів, що потребують різних комплексів мінеральних добрив; розбудови матеріально-технічної бази, що потребує інвестицій; трудового потенціалу, раціональне використання якого залежить від введення в експлуатацію різного спрямування промислових потужностей з виробництва мінеральних добрив, що сприятиме зменшенню їх закупівлі по імпорту, та спрямування валютних надходжень на інші більш вагомші цілі.

Вирішення проблеми створення вітчизняної галузі виробництва мінеральних добрив, здатної забезпечити нормальне функціонування національного АПК, досить ґрунтовно, з аналізом сучасного стану споживання харчових продуктів в українських сім'ях, стану виснаження ґрунтів в результаті хижацького відношення до їх використання й недотримання внесення у ґрунт необхідної кількості НРК, глибокого аналізу функціонування промислової та сировинної бази для виробництва фосфорних, калійних і азотних добрив, і т.д. висвітлено у статті Дмитра Хрущова, Олени Ремезової "Агроруди розвідано й підготовлено до експлуатації" [19]. Автори запропонували стратегію розв'язання проблеми "забезпечення АПК комплексом мінеральних добрив та інших засобів підвищення родючості земель шляхом відновлення, становлення і розвитку національної галузі виробництва на основі вітчизняної сировини з метою створити визначальні умови для підвищення ефективності рослинництва і пов'язаним із ним галузей сільського господарства (передусім тваринництва) з очікуваним результатом доведення результатів АПК до рівня передових країн, з перспективою позбутися імпортової залежності та реалізувати експортний потенціал за окремими видами добрив" [19]. Автори обґрунтували передумови для досягнення намічених цілей, але у разі дотримання низки умов державної підтримки.

Автори стверджують, що досягнення стратегічних цілей має певні передумови, а саме: інтелектуальний, науковий, технологічний і робітничий потенціал; наявність величезних площ ґрунтів, придатних для землеробства, зокрема знаменитих українських чорноземів, що становлять від 15,2 до 17,4 млн га. В дійсності сучасна об'єктивна оцінка становить 7-8% (від 32,5 млн га орних земель — це 2,3 млн га).

Наявні такі аргументовані фактори необхідності відновлення підприємств з виробництва

мінеральних добрив забезпечення потреб аграрного сектору за рахунок власне виробленої як важливої складової підвищення урожайності сільськогосподарських культур; нарощування виробництва сільськогосподарської продукції. "...Нині наявний рівень використання добрив у сільському господарстві не лише суттєво відстає від аналогічного показника розвинутих у аграрному відношенні країн світу, але й не забезпечує простого дотримання балансу поживних речовин в агросфері" [8]. Тенденція зростання попиту світового аграрного виробництва на використання мінеральних добрив [9] зумовить відповідне підвищення світової ціни на них, а отже потребуватиме збільшення валюти на їх придбання по імпорту, що для України є недоцільним. Відновлення хімічних підприємств з виробництва мінеральних добрив в Україні, з одного боку, зніме проблему використання валюти з їх закупівлі по імпорту; з іншого — сприятиме не тільки забезпеченню потреб у них національного аграрного сектору, а й створить можливості формування експортних фондів та отримання валютних надходжень.

Відповідно до проекту "Стратегії розвитку хімічної галузі до 2030 року" [23] розробленої Союзом хіміків та Федерацією роботодавців України стратегія містить 10 пріоритетів: створення конкурентної сировинної бази, модернізація хімічних виробництв, розвиток внутрішньогалузевих технологічних ланцюгів на базі наявних виробництв, створення нових хімічних виробництв, необхідних для розвитку суміжних галузей промисловості, продукції високого технологічного переділу, сучасне агрохімічне забезпечення АПК, ефективне імпортозаміщення тощо.

Реалізація стратегії дозволить:

— довести частку вітчизняної продукції на внутрішньому товарному ринку в період до 2030 року у сегменті азотних добрив до 80%, комплексних добрив — до 35—40%, засобів захисту рослин (ЗЗР) — до 30%, інших агрохімікатів — до 70%;

— знизити частку імпортової продукції на внутрішньому товарному ринку в сегменті основної хімії і мінеральних добрив — до 40%.

Найбільшу структурну складову імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості становить п. 30 — фармацевтична продукція, включаючи медикаменти. У 2018 році їх частка становила 27,64% від вартості імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості, а сума витрат валюти на їх закупівлю становила 1,9 млрд дол. США,

або зростає у 5,7 рази порівняно з 2001 роком. При цьому мінусове сальдо становило 1,7 млрд дол. США.

Закупівля за валюту фармацевтичної продукції по імпорту, включаючи медикаменти характеризується тенденцією щорічного приросту їх вартості включно до 2012 року, коли було витрачено найбільшу суму валюти, а саме: 3,3 млрд дол. США, що по відношенню до мінімуму (2001 рік) становить 9,6 рази. Найбільші їх витрати були у період 2007—2014 років, у середньому за рік становили 2,6 млрд дол. США. Після цього витрати на закупівлю фармацевтичної продукції по імпорту зменшуються. За роками темпи приросту вартості витрат на закупівлю по імпорту фармацевтичної продукції були різними, в окремі роки спостерігається спад. Загальна сума негативного сальдо з імпорту фармацевтичної продукції протягом 2001—2018 рр. склала 29,2 млрд дол. США.

Важливу структурну складову імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості становлять екстракти дубильні — п. 32. У 2018 році їх частка становила 5,48% від вартості імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості, а сума витрат валюти на їх закупівлю становила 386,9 млн дол. США, або зростає майже у 4 рази порівняно з 2001 роком. При цьому мінусове сальдо становило 285,6 млн дол. США.

Закупівля за валюту екстрактів дубильних характеризується тенденцією щорічного приросту їх вартості включно до 2013 року, коли було витрачено найбільшу суму валюти, а саме 512,6 млн дол. США, що по відношенню до мінімуму (2001 рік) становить 5,2 рази. Після цього витрати на закупівлю екстрактів дубильних по імпорту зменшуються до 2015 року. Починаючи з 2016 року, вартість імпорту знову збільшується. Найбільші їх витрати були у період 2007—2014 років, у середньому за рік становили 430,8 млн дол. США. За роками темпи приросту вартості на закупівлю екстрактів дубильних по імпорту були різними, в окремі роки спостерігається спад. Загальна сума негативного сальдо з імпорту екстрактів дубильних протягом 2001—2018 рр. склала 2,6 млрд дол. США.

Десяту частину в структурі імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості становлять ефірні олії — п. 33. У 2018 році їх частка становила 10,08% від вартості імпорту хімічної продукції та пов'язаних з нею галузей промисловості, а сума витрат валюти на їх закупівлю становила 711,5 млн дол. США, або зростає у 7,1 рази порівняно з 2001 ро-

ком. При цьому мінусове сальдо становило 587,0 млн дол. США.

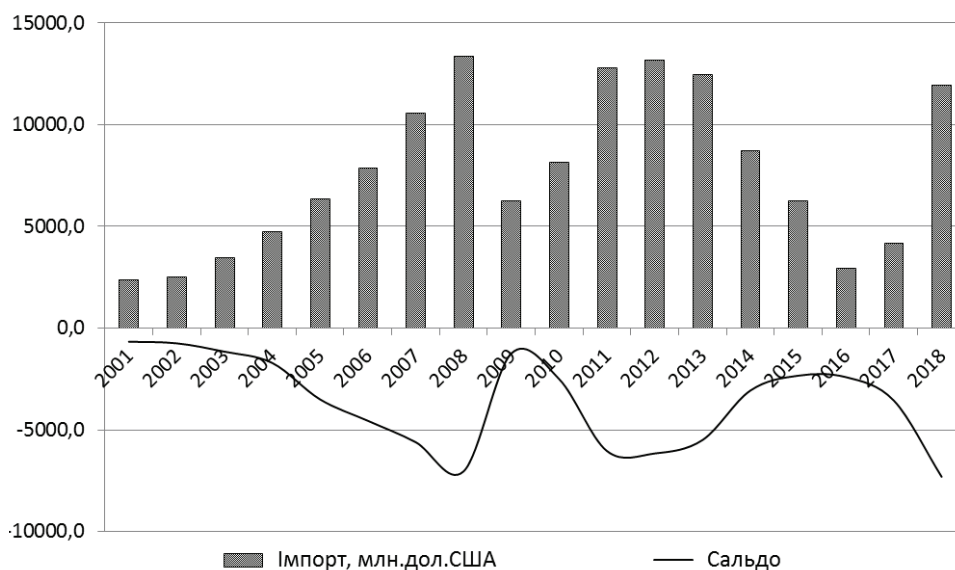
Закупівля за валюту ефірній олій характеризується хвилеподібною тенденцією — збільшення обсягу закупівель відбувалось до 2013 року, а також з 2015 року і до тепер. Найбільшу суму валюти було витрачено в 2013 році — 924,6 млн дол. США, що в 9,2 рази більше, ніж в 2001 році. За період 2001—2018 рр. сума негативного сальдо з імпорту ефірних олій в Україну склала 8,1 млрд дол. США.

Вважаємо, що імпорт лікарських препаратів рослинного походження, ефірних олій та екстрактів дубильних необхідно зменшити до мінімуму. Україна має всі необхідні ресурси та кліматичні умови для вирощування ефіроолійних та лікарських культур, які і слугують сировиною для виробництва фармацевтичної продукції. За твердженням науковців, виробництво лікарських рослин є дуже перспективним в Україні. Рентабельність вирощування деяких лікарських рослин може сягати 100% [13, с. 212]. Крім того, як зазначають науковці, розвиток виробництва лікарських та ефіроолійних культур дозволить збільшити зайнятість населення країни, знизити міграційні настрої населення, забезпечити проведення політики імпортозаміщення в країні, посилення національної безпеки держави щодо забезпечення населення медичними препаратами лікарського походження [17, с. 65; 14, с. 36].

Зовнішньоторговельна діяльність аграрного сектора України щодо імпорту продукції і товарів проявляється також в багатьох інших напрямках: закупівля за валюту по імпорту продуктів і товарів, виготовлених із продукції аграрного виробництва, а саме: продукти і товари, що використовуються при виконанні технологічних операцій у виробничих процесах: засоби захисту рослин, ґрунтів і тварин, матеріально-технічне обладнання (трактори, комбайни, різне продуктивне обладнання для тваринницьких комплексів, сховищ і т.д.).

Важливішою товарною групою в структурі торговельно-економічної діяльності аграрного сектору є група XVI — Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, що забезпечують функціонування підприємств основними засобами виробництва: машини, обладнання і механізми для підготовки і обробітку ґрунту, для збирання і обмолоту сільськогосподарських культур; установки і апарати доїльні та для обробки молока та широкий спектр інших різних машин і обладнання для сільськогосподарського виробництва. Загальна вартість товарів групи XVI у 2018 році ста-

Рис. 3. Динаміка вартості імпорту товарної групи XVI – машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання

Джерело: розраховано автором за даними [6].

новила 11,9 млрд дол. США при мінусовому сальдо 7,3 млрд дол. США (рис. 3).

У тому числі для аграрного сектору було закуплено по імпорту техніки на суму 788,3 млн дол. США, частка якої у загальній вартості в 2018 році становила 6,59% (табл. 2). За період 2006—2018 рр. суми витрат на закупівлю по імпорту машин, обладнання і механізмів характеризується деяким коливанням їх вартості, проте в останні три роки знову проявилась тенденція до зростання витрат валюти при постійно мінусовому сальдо.

Найбільші суми валюти витрачались на закупівлю техніки по коду 8433 — машини або механізми для збирання і обмолоту сільськогосподарських культур (преси для соломи або сіна, газонокосарки, машини для очищення, сортування або вибраковування яєць, плодів або інших сільськогосподарських продуктів; комбайни зернозбиральні, машини для збирання коренеплодів або бульб). Протягом 2006—2017 рр. спостерігається збільшення суми витрат на закупівлю по імпорту з 215,1 млн дол. США до 480,4 млн дол. США, або в 2,2 разу. У 2018 році вартість закупленої техніки зменшилась до 334,3 млн дол. США, що складає 42,41% до загальної вартості машини і обладнання для аграрного виробництва. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі було постійно мінусовим і звітному році становило 311 млн дол. США.

Значні суми валюти також витрачались на закупівлю техніки по коду 8432 — машини сільськогосподарські, садові або лісгосподарські для підготовки або оброблення ґрунту (плуги, борони дискові, сівалки, садильники та

машини розсадосадильні, розкидачі та розподільники органічних та мінеральних добрив). Протягом 2006—2017 рр спостерігається збільшення суми витрат на закупівлю по імпорту з 84,3 млн дол. США до 321,0 млн дол. США, або в 3,8 разу. У 2018 році вартість закупленої техніки зменшилась до 309,6 млн дол. США, що складає 39,27% до загальної вартості машини і обладнання для аграрного виробництва. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі було постійно мінусовим і звітному році становило 268,7 млн дол. США.

Більш ніж вдвічі протягом аналізованого періоду зменшились суми валюти на закупівлю машин і обладнання по коду 8436 — інше обладнання для сільського господарства (машини та механізми для приготування кормів, інкубатори та брудери, обладнання для птахівництва або інкубаторів та брудерів) — з 77,5 млн дол. США в 2006 році до 37,8 млн дол. США в 2018 році при постійному від'ємному сальдо. Частка в загальній вартості машин і обладнання для сільського господарства знизилась з 19,49% до 4,80% відповідно, або на 14,69 відсоткових пункти.

Досить незначні суми валюти витрачались на закупівлю техніки по коду 8434 — установки і апарати доїльні та для обробки молока. Вартість імпорту зменшилась з 17,9 млн дол. США в 2006 році до 2,9 млн дол. США в 2018 році, або в 6,2 рази при постійному негативному сальдо зовнішньої торгівлі. Питома вага за аналізований період знизилась з 4,50% до 0,37% відповідно, або на 4,13 в.п.

Найменші суми валюти витрачались на закупівлю техніки по коду 8435 — преси, дробар-

Таблиця 2. Динаміка вартості імпорту машин, обладнання та механізмів для аграрного виробництва

Рік	Рік					
	2006	у серед. за 2006-2010	у серед. за 2011-2015	2016	2017	2018
Машини, обладнання та механізми для аграрного виробництва (сума кодів 8432-8436)						
Сума, млн дол. США	397,6	497,9	728,6	772,1	912,7	788,3
У % до 2006 р.	100,00	125,23	183,25	194,19	229,55	198,26
У % до гр. XVI	5,05	5,38	6,90	9,79	9,22	6,59
Сальдо (+/-), млн дол. США	-313,6	-382,0	-593,6	-680,8	-803,3	-686,3
З них: машини сільськогосподарські, садові або лісгосподарські для підготовки або оброблення ґрунту (код 8432)						
Сума, млн дол. США	84,3	141,2	235,4	244,5	321,0	309,6
У % до 2006 р.	100,00	167,50	279,24	290,04	380,78	367,26
У % до суми кодів 8432-8436	21,20	28,36	32,31	31,67	35,17	39,27
Сальдо (+/-), млн дол. США	-34,2	-75,6	-183,1	-207,8	-277,1	-268,7
Машини або механізми для збирання і обмолоту сільгоспкультур (код 8433)						
Сума, млн дол. США	215,1	284,0	310,7	407,8	480,4	334,3
У % до 2006 р.	100,00	132,03	144,44	189,59	223,34	155,42
У % до суми кодів 8432-8436	54,10	57,04	42,64	52,82	52,64	42,41
Сальдо (+/-), млн дол. США	-197,2	-261,8	-286,7	-381,6	-453,0	-311,0
Установки і апарати доїльні та для обробки молока (код 8434)						
Сума, млн дол. США	17,9	15,2	7,4	4,6	5,5	2,9
У % до 2006 р.	100,00	84,92	41,34	25,70	30,73	16,20
У % до суми кодів 8432-8436	4,50	3,05	1,02	0,60	0,60	0,37
Сальдо (+/-), млн дол. США	-13,5	-9,2	-4,7	-3,6	-2,6	-1,1
Преси, дробарки тощо для виробництва вина, сидру, соків (код 8435)						
Сума, млн дол. США	2,8	2,3	1,7	0,5	0,8	1,4
У % до 2006 р.	100,00	82,14	60,71	17,86	28,57	50,00
У % до суми кодів 8432-8436	0,70	0,46	0,23	0,06	0,09	0,18
Сальдо (+/-), млн дол. США	-2,7	-1,9	-1,5	-0,2	0,03	0,07
Інше обладнання для сільського господарства (код 8436)						
Сума, млн дол. США	77,5	57,3	63,9	40,5	27,3	37,8
У % до 2006 р.	100,00	73,94	82,45	52,26	35,23	48,77
У % до суми кодів 8432-8436	19,49	11,51	8,77	5,25	3,00	4,80
Сальдо (+/-), млн дол. США	-66,0	-33,5	-35,4	-32,9	-20,1	-29,7

Джерело: розраховано автором за даними [6].

ки для виробництва вина, сидру, соків. Вартість імпорту протягом 2006—2018 рр. зменшилась з 2,8 млн дол. США до 1,4 млн дол. США, або в 2 рази. Від'ємне до 2016 року сальдо в 2017—2018 рр. стало позитивним.

Загалом за період 2006—2018 рр. сума від'ємного сальдо по машинах, обладнанню та механізмах для аграрного виробництва склала 23,2 млрд дол. США. А могла б бути направлена на підтримку вітчизняного машинобудування.

Таким чином, значна витрата коштів на закупівлю по імпорту машин і обладнання для аграрного виробництва стримує розвиток вітчизняної науки, а також зумовлює "деіндустріалізацію виробничих потужностей" [2, с. 38]: по-перше, через скорочення робочих місць, що спонукає витіснення з сільського господарства і суміжних галузей економіки найбільш продуктивної робочої сили; по-друге,

провокує міграційні процеси в країні [1, с. 26], а отже, відтік трудових ресурсів, низький рівень життя, неспокій у суспільстві, збіднення виробничого потенціалу в Україні; по-третє, збільшення витрат на виробництво аграрно-продуктової продукції через високу вартість іноземної техніки.

ВИСНОВКИ

Дослідженнями встановлено, що зовнішньоекономічна діяльність здійснюється за такими напрямками:

— закупівля по імпорту продукції і товарів техніко-технологічного характеру, що необхідні для забезпечення функціонування аграрно-промислового сектору, виробництво яких в Україні у занепаді (виготовлення мінеральних добрив), або їх обсяги не задовольняють потреб підприємств і організацій для забезпечення виробничих процесів в інноваційних продуктах і товарах (нових сортах і гібридах сільськогосподарських рослин, нових більш продуктивних породах тварин і птиці, нових інтелектуалізованих системах машин і механізмів, більш продуктивніших і енергозберігаючих і ін.);

— закупівля по імпорту товарів і продукції хімічної промисловості;

— закупівля по імпорту на значні суми валюти фармацевтичної продукції і лікарських засобів, виробництво яких можливе в за умови відновлення і налагодження діяльності відповідних галузей ефіроолійних і лікарських рослин;

— закупівля по імпорту техніки, машин і обладнання для аграрного сектора економіки, якість яких поступається іноземним аналогам і не задовольняє потреби вітчизняних підприємств, або виробництво яких в Україні перебуває в незадовільному стані.

Література:

1. Безрукова Н.В. Міграція робочої сили з України до ЄС: аналіз особливостей та наслідків. / Н.В. Безрукова, В.А. Свічкарь // Бізнес інформ. — 2016. — № 2. — С. 21—27.

2. Вітюк А.В. Експорт продукції машинобудування до країн Європейського Союзу / А.В. Вітюк, В.М. Клепко, К. Жавела // Бізнес Інформ. — 2019. — № 3. — С. 37—43.
3. Гілета Ю.І. Актуальні проблеми імпортозаміщення і практична цінність кластерного аналізу в покращенні маркетингової діяльності вітчизняних фармацевтичних підприємств / Ю.І. Гілета // Бізнес Інформ. — 2014. — № 5. — С. 413—418.
4. Гоц Д. На Вінниччині запрацював найбільший у світі біогазовий комплекс. URL: <https://vezha.vn.ua/na-vinnichchini-zapratsuyuvav-najbilshyj-u-sviti-biogazoviy-kompleks-foto>
5. Захарчук О.В., Вишневецька О.В. Використання паливно-енергетичних ресурсів у сільському господарстві / О.В. Захарчук, О.В. Вишневецька // Економіка АПК. — 2015. — № 5. — С. 62—69.
6. Зовнішня торгівля України: Статистичний збірник 2018 / А. Фризоренко. — Київ: Державна служба статистики України, 2019. — 172 с.
7. Іллюша С.Н. Оцінка динаміки імпорту при довгостроковому прогнозуванні макроекономічних показників / С.Н. Іллюша, О.А. Герасімова // Економіка і прогнозування. — 2012. — № 1. — С. 65—74.
8. Кернасюк Ю. Ринок мінеральних добрив. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/10772-rynok-mineralnykh-dobryv.html>
9. Кернасюк Ю. Світовий і вітчизняний ринки мінеральних добрив. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/11595-svitoviy-i-vitchyzniansiy-rynky-mineralnykh-dobryv.html>
10. Кудриль О. Біоенергетика може дати друге життя цукровому буряку в Україні. URL: <https://superagronom.com/news/8790-bioenergetika-moje-dati-druge-jittya-tsukrovomu-buryaku-v-ukrayini--naukovets>
11. Мазур В. Біогаз із птахофабрики: на Вінниччині до 2018 збудують завод за 25 млн євро. URL: <https://vezha.vn.ua/biogaz-iz-ptahofabryky-na-vinnichchini-2018-zbuduyut-zavod-za-25-miljoniv-eyvro>
12. Мельник Т.М. Аналіз товарної структури імпорту України з країн ЄС / Т.М. Мельник, Ю.М. Туніцька // Молодий вчений. — 2016. — № 7 (34). — С. 89—94.
13. Мірзоєва Т.В. Особливості вітчизняного ринку лікарських рослин в умовах сьогодення / Т.В. Мірзоєва // Інноваційна економіка. — 2013. — № 6. — С. 209—212.
14. Мірзоєва Т.В. Особливості експорту-імпорту продукції лікарського рослинництва в умовах сьогодення / Т.В. Мірзоєва // Бізнес Інформ. — 2018. — № 7. — С. 32—37.
15. Мірзоєва Т.В. Щодо питання економічної ефективності виробництва лікарських рослин і лікарської рослинної сировини / Т.В. Мірзоєва // Проблеми економіки. — 2018. — № 3 (37). — С. 267—272.
16. На Миколаївщині планується побудувати сучасний біогазовий комплекс на буряковому жомі. URL: <http://www.ukrsugar.com/uk/post/na-mikolaivsvini-planuetsa-pobuduvati-sucasnij-biogazovij-kompleks-na-burakovomu-zomi?sec=novini-ukraini>
17. Никитюк Ю.А. Розвиток зовнішньої торгівлі лікарською рослинною сировиною: еколого-економічні аспекти / Ю.А. Никитюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2015. — Вип. 4. — С. 62—66.
18. Полторак А.С. Стратегія імпортозаміщення товарів легкої промисловості в системі напрямів економічного зростання України / А.С. Полторак // Глобальні і національні проблеми економіки. — 2015. — Вип. 5. — С. 212—216.
19. Ремезова О. Агроруди розвідано й підготовлено до експлуатації / О. Ремезова, Д. Хрущов // Дзеркало тижня. № 29 (375). 11 серпня 2018 р.
20. Сегеда С.А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України / С.А. Сегеда // Економіка АПК. — 2019. — № 2. — С. 73—83.
21. Сегеда С.А. Тенденції і структура імпорту аграрно-продовольчої продукції / С.А. Сегеда // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія "Економічні науки". — 2019. — Вип. 4. — С. 172—191.
22. Туніцька Ю.М. Проблеми формування товарної структури імпорту в Україні за умов посткризового розвитку / Ю.М. Туніцька // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2012. — № 1. — С. 94—101.
23. Федерація роботодавців України. Презентація проекту Стратегії розвитку хімічної галузі України. URL: <http://fru.ua/ua/media-center/announcements/prezentatsiia-proektu-strategii-rozvytku-khimichnoi-haluzi-ukrainy>
24. Ходаківська О.В. Використання засобів захисту рослин у сільському господарстві / О.В. Ходаківська, С.Г. Корчинська, А.Ф. Челомбітко, К.В. Чекан // Економіка АПК. — 2017. — № 1. — С. 24—30.

References:

1. Bezrukova, N. V. and Svichkar, V. A. (2016), "Labor Migration from Ukraine to the EU: an Analysis of Characteristics and Consequences", *Business-inform*, vol. 2, pp. 21—27.
2. Vitiuk, A. V. Klepko, V. M. and Javela, K. (2019), "Exports of the Machine-Building Products to the European Union Member States", *Business-inform*, vol. 3, pp. 37—43.
3. Hileta, Yu.I. (2014), "Urgent problems of import substitution and practical value of cluster analysis in improvement of marketing activity of domestic pharmaceutical enterprises", *Business-inform*, vol. 5, pp. 413—418.
4. Hots, D. (2019), "In Vinnitsa region earned the world's largest biogas complex", available at: <https://vezha.vn.ua/na-vinnychchyni-zapratsyuvav-najbilshyj-u-sviti-biogazovij-kompleks-foto> (Accessed 24 Dec 2019).
5. Zakharchuk, O.V. and Vyshnevetska, O.V. (2015), "Utilization of fuel and energy resources in agriculture", *Economika APK*, vol. 5, pp. 62—69.
6. State Statistics Service of Ukraine (2019), *Zovnishnia torhivlia Ukrainy 2018. Statystychnyj zbirnyk [Ukraine's foreign trade 2018. Statistical yearbook]*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
7. Illiusha, S.N. and Herasimova, O.A. (2012), "Estimation of import dynamics at long-term forecasting of macro indicators", *Economics and forecasting*, vol. 1, pp. 65—74.
8. Kernasiuk, Yu. (2018), "Mineral fertilizer market", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/10772-rynok-mineralnykh-dobryv.html> (Accessed 24 Dec 2019).
9. Kernasiuk, Yu. (2018), "Global and domestic markets for mineral fertilizers", available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/11595-svitovyi-i-vitchyzniani-rynky-mineralnykh-dobryv.html> (Accessed 24 Dec 2019).
10. Kudryl', O. (2019), "Bioenergy can give a second life to sugar beet in Ukraine", available at: <https://superagronom.com/news/8790-bioenergetika-moje-dati-druge-jittya-tsukrovomu-buryakuv-ukrayini--naukovets> (Accessed 24 Dec 2019).
11. Mazur, V. (2017), "Biogas from a poultry factory: a plant for 25 million euros to be built in Vinnytsia region by 2018", available at: <https://vezha.vn.ua/biogaz-iz-ptahofabryky-na-vinnychchyni-2018-zbuduyut-zavod-za-25-miljoniv-yevro> (Accessed 24 Dec 2019).
12. Melnyk, T.M. and Tunitska, Yu.M. (2016), "Analysis commodity structure of imports from the EU in Ukraine", *Young Scientist*, vol. 7 (34), pp. 89—94.
13. Mirzoieva, T.V. (2013), "Features of the domestic market of medicinal plants in the present conditions", *Innovative economy*, vol. 6, pp. 209—212.
14. Mirzoieva, T.V. (2018), "The features of export-import of medicinal plant products in modern conditions", *Business-inform*, vol. 7, pp. 32—37.
15. Mirzoieva, T.V. (2018), "Revisiting the issue of economic efficiency of producing medicinal plants and medicinal plant raw materials", *The problems of economy*, vol. 3 (37), pp. 267—272.
16. ukrugar.com (2019), "In the Nikolaev region it is planned to build a modern biogas complex on beet pulp", available at: <http://www.ukrsugar.com/uk/post/na-mikolaivsniplanuetsa-pobuduvati-sucasnij-biogazovij-kompleks-na-burakovomu-zomi?sec=novini-ukraini> (Accessed 24 Dec 2019).
17. Nykytiuk, Yu.A. (2015), "Development of foreign trade in medicinal plant raw materials: ecological and economic aspects", *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, vol. 4, pp. 62—66.
18. Poltorak, A.S. (2015), "The strategy of import substitution of light industry products in the system of Ukrainian economic growth tendencies", *Global and national problems of economics*, vol. 5, pp. 212—216.
19. Remezova, O. and Khrushchov, D. (2018), "Agro-ores have been surveyed and prepared for operation", *ZT*, [Online], vol. 29 (375), available at: <http://www.zt.ua> (Accessed 20 Sep 2019).
20. Sehed, S.A. (2019), "Agro-food products in commodity structure of the foreign trade of Ukraine", *Economika APK*, vol. 2, pp. 73—83.
21. Sehed, S.A. (2019), "Trends and structure of agricultural food imports", *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, vol. 4, pp. 172—191.
22. Tunitska, Yu.M. (2012), "Problems of the formation of import commodity structure in Ukraine in condition of post-crisis development", *Foreign trade: economics, finance, law*, vol. 1, pp. 94—101.
23. Federation of Employers of Ukraine (2019), "Presentation of the draft Strategy for the development of the chemical industry of Ukraine", available at: <http://fru.ua/ua/media-center/announcements/prezentatsiia-proektu-stratehii-rozvytku-khimichnoi-haluzi-ukrainy> (Accessed 24 Dec 2019).
24. Khodakivska, O.V. Korchynska, S.H. Chelombitko, A.F. and Chekan, K.V. (2017), "Use of plant protection products in agriculture", *Economika APK*, vol. 1, pp. 24—30.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2020 р.